

1905. aasta Pärnus. Streik, poliitika ja vägivald

Lauri Kann*

Pärnul on Eesti ajaloos olnud väga tähendusrikas roll. 19. sajandi esimesel poolel toimunud eelärkamisaeg ei olnud rahvahulki haarav massiliikumine ning seetõttu võib eelärkamisaja keskustest rääkida vaid tinglikult, kuid tänu kirikuõpetaja Johann Heinrich Rosenplänteri tegevusele, kes 1813. aastal hakkas välja andma ajakirja eesti keele uurimiseks, võib Pärnut küll pidada üheks eelärkamisaja keskuseks. Ajakirjale tegid kaastööd teiste hulgas Otto Wilhelm Masing ja Kristjan Jaak Peterson ning tänu Rosenplänteri arhiivile on meie ajani jõudnud Petersoni luuletused.¹ 1857. aastat, mil Johann Voldemar Jannsen hakkas välja andma Perno Postimeest, võib lugeda rahvusliku ärkamisaja alguseks ning Lydia Koidula seotusest Pärnuga annavad tänapäeval märku nii luuletajale pühendatud kool kui ka ausammas temanimelises pargis. Kolmest Eesti Päästekomitee liikmest, kellele 1918. aastal seati ülesandeks Eesti Vabariik välja kuulutada, olid kaks – Konstantin Päts ja Jüri Vilms – tihedalt Pärnuga seotud ning esmakordselt kuulutati meie vabariik välja Endla teatri rõdult, mida täna meenutab hävinud teatrihoonest inspireeritud mälestusmärk teatri kunagise asukoha juures.

1905. aasta revolutsiooni seisukohast teeb Pärnu tähelepanuväärseks asjaolu, et linna tolleaegse piiri ääres asus Vene Keisririigi suurim tselluloosivabrik. 1900. aastal tegevust alustanud Waldhofi vabrik rajati samanimelise Saksa ettevõtte filiaalina, millele kuulus tselluloosi tootmises juhtpositsioon kogu maailmas. Lisaks Venemaa siseturu hõivamisele viidi Pärnu vabrikust arvestatav osa toodangust ka maailmaturule, kaugematest riikidest jõudis see koguni Argentinasse ja Ameerika Ühendriikidesse.² 1905. aastal töötas Waldhofi vabrikus umbes 1600 töölise,³ mis oli arvestatav näitaja kõigi Eesti ettevõtete seas. Eesti suurim tööstusettevõtte oli Narva Kreenholm, Tallinna ettevõtetest olid töötajate arvu poolest Waldhofiga samas suurusjärgus vaid Dvigateli vagunitehas, Balti puuvillavabrik ja Lutheri mööblivabrik.⁴ Tööstustöölise suur osakaal linlaste hulgas muutis Pärnu 1905. aastal, mil mitmel pool toimus tööliste ja võimude vahelisi kokkupõrkeid, potentsiaalselt rahutuks linnaks.

Sellele vaatamata ei ole 1905. aasta revolutsioonist Pärnus ilmunud uurimuslikku artiklit ning ka revolutsiooni üldkäsitlustes on linna kajastatud vaid põgusalt. Veidi rohkem on Pärnu pälvunud tähelepanu Mihkel Aitsami raamatus „1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis“, kus on esitatud lühikesi sündmuste kirjeldusi,⁵ kuid tihtipeale on üldäsitlustes piirdutud vaid jaanuaristreigi ajal toimunud rahutuste või mõne muu sündmuse mainimisega.⁶

Käesolevas artiklis antakse senisest põhjalikum ülevaade 1905. aasta revolutsiooni sündmustest Pärnus. Artikli eesmärgiks on vastata küsimusele, milliseid vorme võttis linlaste

* Lauri Kann (1987), doktorant, Tartu Ülikooli ajaloodoktorant, lauri.kann22@gmail.com

¹ S. Zetterberg. Eesti ajalugu. Tartu, 2009, lk. 320; E. Jansen. Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse. Tartu, 2004, lk. 447.

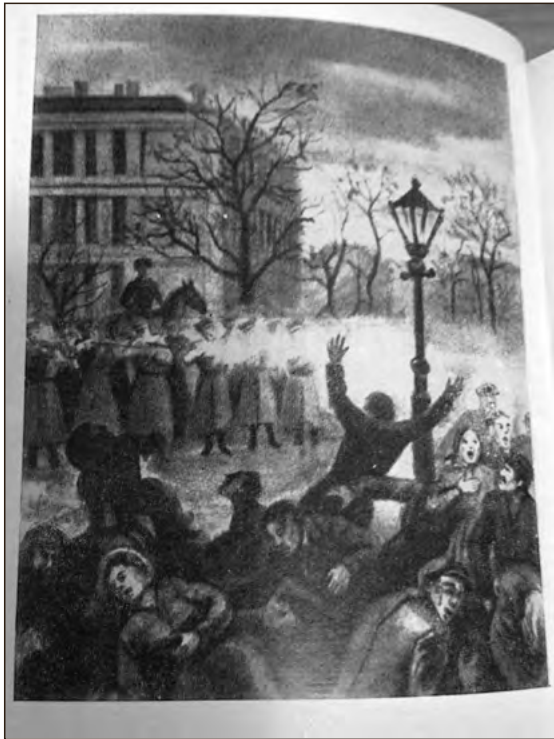
² O. Karma. Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis. Tallinn, 1963, lk. 221.

³ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 17. oktoober 1905. – Revoljucija 1905–1907 gg. v. Ėstonii. Sbornik dokumentov i materialov. Tallinn, 1955, lk. 279.

⁴ M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis. Tartu, 2011, lk. 39.

⁵ M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis, lk. 273–275.

⁶ Vt. T. Karjahärm, R. Pullat. Eesti revolutsioonitules 1905–1907. Tallinn, 1975; H. Moosberg. 1905.–1907. a. revolutsioon Eestis. Tallinn, 1955.

Ott Kängilaski illustratsioon „Tõde ja õigus” III osale, millel on kujutatud tulistamist Uuel turul. Illustratsioon pärineb 1954. aastast, kuid on olemas ka Tammsaare kogutud teoste 8. osas (välja antud 1982. a. Tallinnas).

poliitiline tegevus 1905. aastal ning millisel moel esines vägivalda ühiskondlik-poliitilistes sündmustes. Peamiste allikatena on kasutatud Pärnu kreisiülevaate ja uurimisorganite publitseeritud dokumente, linnavõimu 1905. aasta koondaruannet, asjaosaliste mälestusi, toleaeagset ajakirjandust ning hilisemaid käsitlusi, mis ühel või teisel viisil Pärnu sündmusi puudutavad.

Revolutsiooni algus

20. sajandi alguses ei vastanud Venemaal kehtinud riigikord, milles puudusid kodanikuvabadused ja seadusandlik rahvaesindus, enam paljude inimeste ootustele. Ühiskonnas tekitasid pingeid tööliste ja talupoegade raske majanduslik olukord, rahvuslikud vastuolud riigi eri piirkondades ja Venemaa jaoks katastroofiliselt kulgev sõda Jaapaniga.

1905. aasta revolutsiooni otseseks ajendiks said 9. jaanuari sündmused Peterburis, kui sõjavägi tulistas Talvepalee läheduses rahvast, kes oli võimude tahte vastaselt tulnud keisrile palvekirja üle andma. Sellele sündmusele järgnes üle keisririigi streike ja meeleavaldusi, millest ühtekokku võttis osa sadu tuhandeid inimesi.⁷ Kui Tallinnas ja Riias algas üldstreik kolmandal päeval pärast Peterburis aset leidnud sündmusi,⁸ siis Pärnus sai jaanuaristreik alguse 22. kuupäeval. Sündmused arenesid sel päeval tormiliselt, kui Waldhofi ees toimunud meeleavaldus kasvas üle lõhkumiseks vabriku territooriumil, mis seejärel linna peale laienes. Ajalehes iseloomustati 22. jaanuaril Pärnus aset leidnud sündmuste algust nii: „Juba kella viiest peale, enne Waldhofi vabriku öise töökähi tööliste tööle tulemist, kogus rahvas surnuaia ning Waldhofi vabriku ette kokku, et öise töökähi töölisti vabrikusse tööle minemast takistada. Kiiresti kasvav rahvahulk, kelle seas palju võõraid inimesi, mittetöölisi, oli, jäi vabrikuvälisuse

⁷ A. Ascher. The Revolution of 1905. Russia in Disarray. Stanford, 1988, lk. 138.

⁸ T. Karjahärm, J. Krastõn, A. Tila. Revoljucija 1905–1907 godov v Pribaltike. Tallinn, 1981, lk. 20–21.

maja ette seisma. Vabriku kontori aknad visati sisse ja vabriku värav purustati ära. Rahvahulk pani siis auru väljalaskmise ja elektrivoolude ühest lahutamise läbi vabriku seisma.⁹ Pärnu kreisiülem Popovi raporti järgi oli vabriku värava juurde kogunenud umbes 40–50 inimest, kuid kui nendega liitus vabrikusse saabuvaid ja sealt lahkuvaid töölisi, meelevalduses osalejate hulk kasvas 700–800 inimeseni. Värava taga hakati laulma, vabriku suunas karjuma ning revolvrimest paugutama. Lisaks juba artiklis mainitud vabrikuvalitsuse maja akendele, mis sisse visati, lõhuti ka vabriku läheduses paiknenud elektrilambid.¹⁰

Ainsa põhjenduse selle kohta, miks vabriku territooriumil lõhkuma hakati, esitas oma käsitluses Pärnu sündmusi vaid põgusalt kajastav Jaan Anvelt, kelle järgi visati vabriku aknad sisse seetõttu, et kõik töölised ei tulnud vabrikust välja streikima.¹¹ Pärast korratusi vabriku territooriumil liikus rahvahulk mööda Riia maanteed südalinna. Tee peale jäänud ettevõteted lõpetasid oma töö kas vabatahtlikult või vastu tahtmist. Ajalehes Uudised kirjutati, et inimeste ärevus linnas oli „üsna suur ja kasvas veel suuremaks kui kella 10 ajal tulekuma tulekahju näitas. Varsti oli kõigil linnaelanikkudel teada, et Pärnus olev ainukene avalik maja oli põlema pandud. Sealjuures lisati ajalehes, et seda tegu ei või küll mitte vabrikutöölise omaks pidada.“¹² Kreisiülem Popovi sõnul olid avalikku majja tunginud märtsejad kohale tulnud politseile vastupanu osutanud, toad petrooleumiga üle valanud ning seejärel põlema pannud.¹³ Kui vabatahtlikud tuletoojad maja kustutama saabusid, siis olid ajalehe Walgus andmetel „salk kahtlasi inimesi, kes nähtavasti mitte tööliste seisusest polnud, veejaamad ümber lükanud“¹⁴. Pärnu linna saabus rahu alles öösel, Waldhofi vabriku juures oli veel vastu hommikut vabriku administratsiooni ja politsei suunas pudeleid loobitud.¹⁵

Nii kreisiülem, vabriku administratsioon kui ka Pärnu linnavõim kujutasid aset leidnud korratusi täiesti provotseerimata vägivallana. Sealjuures on Pärnu linnavõimu 1905. aasta kokkuvõtlikus aruandes kirjutatud 22. jaanuari sündmuste kohta Waldhofis ja hiljem linna peal, et korrarikumiste peategelased olid inimesed, kes „ei kuulunud vabrikutöölise hulka“.¹⁶ Salapärase kurjuse allikas, mis väljastpoolt Waldhofi lähtus, jäi aga ametivõimude ja ajakirjanduse poolt paljastamata. EKP ajaloo komisjoni kahe maailmasõja vahel ilmunud üllitises 1905. aasta revolutsiooni sündmustest Eestis on teateid selle kohta, et Waldhofi ees oli palju mittetöölisi meelt avaldamas, kommenteeritud järgnevalt: see oli „[võimude ja vabrikute] kirjeldustes tüüpiline võte – näidata, et liikumine „võõras“ oli „võõraste“ õhutusel ja korraldusel tekkinud. Sellega taheti oma asutust riigitruuks ja liikumist „mitte meie olude päraseks“ tunnistada“¹⁷. Tõenäoliselt osales sündmustes ka neid, kes ei olnud Waldhofi töölised, kuid kuivõrd õiglane on nende osatähtsuse rõhutamine, on siiski ebaselge. Kui sündmused linna peal võisid areneda kaootiliselt, siis vähemasti meelevaldus vabriku ees ning ilmselt ka streik vabrikus olid eelnevalt kavandatud. Waldhofi tööline Mihkelson meenutas, et 1905. aasta algul „ei olnud Waldhofi puupapivabrikus töölisorganisatsiooni, kes oleks streiki juhtinud. Streik puhkes väljakannatamatute töötingimuste tõttu.“ Küll aga olid Mihkelsoni sõnul streigid Tallinnas ja mujal keisririigis avaldanud Waldhofi tööliste mõju.¹⁸ Kuigi Eestis tegutsesid juba aasta alguses nii sotsialistlikud ringid kui ka Venemaa Sotsiaal-

⁹ Walgus, 01.02.1905.

¹⁰ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 23. jaanuar 190, lk. 79.

¹¹ J. Anvelt. 1905. aasta revolutsioonilisest liikumisest Eestis, lk. 41. – 1905. aasta Eestis. Kirjeldused. Mälestused. Dokumendid. Leningrad, 1926.

¹² Uudised, 08.02.1905.

¹³ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 23. jaanuar 1905, lk. 80.

¹⁴ Walgus, 01.02.1905.

¹⁵ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 23. jaanuar 1905, lk. 80.

¹⁶ Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne. – RA, EAA, f. 3569, n. 1, s. 130, l. 8.

¹⁷ 1905. aasta sündmused Eestis. Lühike ülevaade. – 1905. aasta Eestis. Kirjeldused. Mälestused. Dokumendid. Leningrad, 1926, lk. 163.

¹⁸ Waldhofi tööliste Mihkelsoni mälestused 1905. aasta kohta Pärnus. – RA, EAA, f. 27, n. 1, s. 92, l. 1.

demokraatlik Töölispartei (VSDTP), oli nende mõju tollal tagasihoidlik. Ka enamlane Jaan Anvelt tunnistas, et „aasta algul on revolutsiooniline liikumine peaaegu täiesti loodusjõuline. Venemaa sotsiaaldemokraatlikul töölisparteil on ainult Tallinnas organisatsioon, mis enam või vähem tööliste hulkadest välja kasvanud ja nendega ühenduses seisab.“¹⁹

ENSV ajalugu, mis kipub VSDTP rolli käsitletavates sündmustes tegelikust suuremana näitama, märgib 1905. aasta alguse kohta Pärnus, et „sotsiaaldemokraatlik rühm oli tol ajal seal küll veel võrdlemisi nõrk“.²⁰ Marta Lepp, kes saadeti VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsiooni poolt 1906. aastal Pärnusse, kirjutas oma mälestustes, et ta läks sinna partei „organisatsiooni looma“ (tema hinnangul seda seal siis ei olnud) ning et veel tollel aastal teadsid Waldhofi töölised sotsialismist vaid „hämaralt“, et nad „olid midagi siit-sealt kuulnud, aga ei midagi lähemat ega kindlamat: puudusid kõnelejad – propagandistid-õpetajad –, puudus ka „keelatud kirjandus“.“²¹ Võimuesindajate koostatud dokumentides on küll viiteid sotsialistide avalikule poliitilisele tegevusele Pärnus, kuid seda 1905. aasta teises pooles (vt. allpool).

Kreisiülem kirjutas, et politsei ja vabrikuaadministratsioon manitsesid 22. jaanuaril rahutuks muutunud rahvast vahetult enne Waldhofi vabriku territooriumile tungimist ja seal märatsemist, kuid jääb selgusetuks, mida see manitsemine (*uveščanije*) tähendas ning millist mõju see sündmuste edasisele kujunemisele avaldas.²² Suhted tööliskonna ja võimuesindajate vahel olid neil nädalatel väga pingelised. Kui 9. jaanuaril oli Peterburis avatud meeleavalduse pihta tuli, siis juba 13. jaanuaril tulistas sõjavägi ka Riias tööliste meeleavaldust, tappes kümneid inimesi. 14. jaanuaril hukkus Tallinna sadamas tööliste ja sõjaväe vahelises kokkupõrkes tööline ning järgmisel päeval Tallinna Mayeri keemiatehase läheduses tappis sõjavägi mitu töölisi.²³ Need üldse mitte kaugel aset leidnud sündmused olid Pärnus kindlasti teada. Waldhofi töölised esitasid oma nõudmised vabriku administratsioonile 23. jaanuaril. Varahommikul kogunes umbes 500 töölisi vabriku juurde ning kreisiülema sõnul tegi tema nende poole pöördudes ettepaneku valida kümme esindajat, kelle vabriku juhtkond võiks ära kuulata. Töölised nõudsid kaheksatunnist tööpäeva, suuremat töötasu, trahvisüsteemi muutmist ning põhjalikumat järelevalvet trahvide määramisele. Samuti mõningate meistrite vallandamist ning teise väljapääsu rajamist vabrikusse, et vähendada tarbetut aja kaotamist töölt lahkudes.²⁴ Poliitilisi nõudmisi ei esitatud ning seega nõudsid Waldhofi töölised oma majandusliku olukorra ja töötingimuste parandamist, niisamuti nagu seda nõudsid jaanuaris ka Tallinna ja Riia töölised. Vabriku juhtkond vastas töölistele, et kuna nende nõudmiste täitmine ületab vabriku juhtkonnale antud volitused, tuleb töölistel vastusega oodata 25. jaanuarini, mil koguneb ettevõtte nõukogu. Töölised jäid uut kohtumist ootama ja lubasid korrarikumistest hoiduda.²⁵ Kohe streigi alguses palusid kohalikud võimud Liivimaa kubernerilt sõjaväe saatmist Pärnusse ning juba 24. jaanuaril saabus Võnnust Pärnusse kaks roodu Krasnojarski jalaväepolgu sõdureid.²⁶ Ajalehe andmetel saabus neid 128 meest.²⁷

25. jaanuaril vabriku poolt töölistele antud vastuses lubati küll ehitada teine väljapääs ning vallandada mõned meistrid, kuid keelduti tööliste palka tõstmast ning kaheksatunnist tööpäeva kehtestamast.²⁸ Ajaleht Teataja andis teada, et 26. jaanuaril läksid paljud tagasi tselluloosivabrikusse tööle, kusjuures vabrik oli lubanud, et need, kes sellel kuupäeval tööle

¹⁹ J. Anvelt. 1905. aasta revolutsioonilisest liikumisest Eestis. – J. Anvelt. Valitud teosed. 4. köide. Tallinn, 1987, lk. 142.

²⁰ Eesti NSV ajalugu II. Peatoimetaja J. Saat, Tallinn, 1963, lk. 356.

²¹ M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus. Tartu, 2010, lk. 124.

²² Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 23. jaanuar 1905, lk. 79.

²³ T. Karjahärm, R. Pullat. Eesti revolutsioonitules 1905–1907. Tallinn, 1975, lk. 50.

²⁴ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 23. jaanuar 1905, lk. 80.

²⁵ Samas.

²⁶ Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne. – RA, EAA, f. 3569, n. 1, s. 130, l. 9.

²⁷ Uudised, 08.02.1905.

²⁸ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 27. jaanuar 1905, lk. 82.

naasevad, saavad töötasu ka nende kolme päeva eest, mil vabrikus toimus streik.²⁹ Linna väiksemates ettevõtetes oli töö selleks ajaks juba taastunud.³⁰ Seega, põhinõudmistes Waldhofi poolt järeleandmisi ei tehtud ning nii nagu ka Tallinnas ja Riias, ei toonud jaanuaristreik kaasa märkimisväärseid tulemusi. Kui aga viimati nimetatud linnades toimus veebruaris uus streik, mille tulemusena saavutati mõningaid järeleandmisi, siis Pärnus veebruaris uut streiki enam ei puhkenud.

Kohe korratuste järel sai Pärnu võimude eesmärgiks sõjaväe alaline paigutamine linna. Sellekohase palve saatis Waldhofi juhatuse Liivimaa kubernerile 25. jaanuaril.³¹ Samal päeval toimus linnavõimu, Waldhofi ja teiste Pärnu ettevõtete esindajate koosolek, kus samuti otsustati paluda kubernerilt sõjaväe püsivat linna jätmist.³² 27. jaanuaril soovitas sõjaväe alalist Pärnusse paigutamist ka kreisiülem Popov, kusjuures hoiatades, et ta on „usaldusväärsest allikast teada saanud, et töölised ja huligaanid ootavad sõjaväe lahkumist, et siis, nagu nad väljenduvad, lõplikult öiendada arved vabriku ja politseiga“.³³

Liivimaa kuberner Mihhail Paškov teatas 31. jaanuaril linnapea Oskar Brackmannile, et linnapoolse ettepaneku alusel algatatakse taotlus sõjaväeosa püsivaks paigutamiseks Pärnusse. Juba veebruaris, kui valitsusepoolset otsust selle kohta veel ei olnud, hakkas linn muretseda ehitusmaterjale uute kasarmute ehitamiseks. Waldhofi vabriku juhtkonna ärevusest tekkinud soovi Pärnusse alaliselt sõjavägi saada ilmestab asjaolu, et vabrik nõustus maksma kinni poole uute kasarmute ehitamiseks vajalikust summast. Sellele vaatamata nõudis kasarmute ehitamine linnalt suuri väljaminekuid, nii et linn pidi nende tegemiseks kasutama reserve. Selleks oli vaja luba kõrgemalt ning 16. juunil andis kuberner linnapeale teada, et sellekohase loa on keisririigi siseminister andnud. Uute kasarmute kavad esitati ka Krasnojarski polgu komandörile ning pärast seda, kui sõjaväevõimud olid juuni lõpus andnud mõista, et plaanid sobivad ja roodud tööpoolest alaliselt Pärnusse paigutatakse, hakati uusi kasarmuid ehitama. Lõplik otsus roodude Pärnusse paigutamise osas jõudis linnavõimudeni 1905. aasta 5. juulil.³⁴

1905. aasta kevadel ja suvel märkimisväärseid streike ega korrarikumisi Pärnus ei toimunud, kuid mõningaid väiksemaid intsidente siiski esines. Nii näiteks streikis juulis mitukümme ehitustöölisi, kes Waldhofi vabriku tuletõrjetorni ehitasid, ning, jõudmata ehitusmeistriga kokkuleppele, lahkusid töölt.³⁵ Augusti alguses streikisid lühiajaliselt Pärnu tapamaja lihunikud.³⁶

1905. aasta teine pool

Hilissügis oli 1905. aasta revolutsiooni kõrgaeg nii Eestis kui ka Vene Keisririigis laiemalt. Oktoobris sai Moskvast alguse raudteetöölise streik, mis laienes kiiresti üle riigi ja tegi impeeriumi tavapärase toimimise võimatuks, raskendades linnade varustamist ja sõjaväelaste transportimist. Samal ajal puhkes seninägemata ulatusega üldstreik, mis haaras nii vabrikutöölisi, telegraafitöötajaid kui ka paljude teiste elukutsete esindajaid. Streikide, meelevalduste ja riigi erinevates piirkondades aset leidnud kokkupõrgete tõttu oli keiser Nikolai II sunnitud 17. oktoobril avaldama manifesti, millega ta lubas riigialamatele seadusandlikku rahvaesindust

²⁹ Teataja, 02.02.1905.

³⁰ Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne. – RA, EAA, f. 3569, n. 1, s. 130, l. 9.

³¹ Waldhofi vabriku juhatuse telegramm Liivimaa kubernerile. 25. jaanuar 1905. – Revoljucija 1905–1907 gg. v Ëstonii, lk. 81.

³² Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne. – RA, EAA, f. 3569, n. 1, s. 130, l. 16.

³³ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 27. jaanuar 1905, lk. 82–83.

³⁴ Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne. – RA, EAA, f. 3569, n. 1, s. 130, l. 16–20.

³⁵ Pristav Hahni raport Pärnu kreisiülemale. 5. juuli 1905. – Revoljucija 1905–1907 gg. v Ëstonii, lk. 198.

³⁶ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 4. august 1905, lk. 198.

ja kodanikuõigusi.³⁷ Kui oktoobristreik haaras ka kõik Tallinna tehased, siis Pärnus suuremat streiki oktoobris ei puhkenud. Küll aga seiskas raudteetöölise streik rongiliikluse mõneks ajaks ka Pärnus.³⁸

Oktoobrimanifestile järgnenud nädalad kujunesid revolutsiooni kõige radikaalsemaks perioodiks, mil avalikult tuldi välja kaugeleulatuvate nõudmistega. Eestis kujunes poliitilise elu kulminatsiooniks novembri lõpus Tartus peetud üle-eestiline rahvaasemike koosolek. Koosolek lõhenes juba avapäeval erimeelsuste tõttu kaheks. Kui Jaan Tõnissoni juhataatud nn. Bürgermusse koosoleku otsustes nõuti konstitutsioonilist monarhiat ja üldise valimisõiguse alusel valitud seadsusandlikku kogu, siis Jaan Teemanti juhataatud nn. aulakoosoleku otsustes nähti Venemaal ette vabariigi loomist ning kutsuti üles valitsuse vastu senikaua võitlust pidama, kuni demokraatlikul teel valitud Asutav Kogu kokku kutsutakse. Võitluseks valitsuse vastu kutsuti muu hulgas üles revolutsioonilisi omavalitsusi looma, valitsusasutusi boikoteerima ning sõjaväekohustust mitte täitma.³⁹ 17. oktoobri manifestile järgnenud nädalad olid ka Pärnus kõige radikaalsemate poliitiliste nõudmiste aeg.

Marta Lepa sõnul ei olnud veel 1906. aastal Pärnus VSDTP-l organisatsiooni. Küll aga mainis Lepp oma mälestustes Pärnus tegutsenud Jüri Vilmsi, kes juhtis gümnaasiumiõpilaste sotsialistlikku ringi ning oli „partei usaldusisikuks“ linnas.⁴⁰ Mihkelson meenutas: „See oli 1905. aasta sügisel nii umbes oktoobri kuul kui mina Pärnus esimest korda marksistlikust ringist osa võtsin, mida juhtis Jüri Vilms. Ringi koosolekud olid J. Värati hoovi pealses väikeses puumajas, vastu Nikolai parki, kuhu pargi poolsest küljest plangu sees oleva värava kaudu pääses. J. Vilms, kes sel ajal eksternina gümnaasiumis õppis, oli Värati juures korteris ja kosti peal, ühes sellega õppis ka Värati poegade juures, kelle kaks poega gümnaasiumis käisid. Ringist osavõtjad olid suures enamuses gümnaasiumi õpilased.“⁴¹ Kirikuõpetaja Värati kodu oli konspiratiivpinnaks ka Marta Lepa mälestuste järgi. Lepp meenutas, et kui ta 1906. aastal Pärnusse saabus, siis „„ilmumise korteri““ aadress oli mul preester Värati juurde. Tuli pimeduses seda otsida. See oli õnneks jaama lähedal.“⁴²

Nii ametlikest dokumentidest kui ka mälestustest ilmneb, et 1905. aasta teisel poolel olid Pärnus revolutsioonilise liikumise (s. t. keelatud poliitilise tegevuse) keskuseks karskusseltsi Valgus ruumid, kus peeti koosolekuid ning langetati poliitilise sisuga otsuseid. Linnavõim märkis 1905. aasta lõpul tagantjärele kurjakuulutatvalt, et Valguse karskusseltsi ruumides peeti juba suvekuudel koosolekuid.⁴³ Voldemar Pätsi mälestuse järgi oli Valguse ruumides pandud alus linna eesti seltskonna organiseerumisele, et 1905. aasta linnavolikogu valimistel saavutada võit seni Pärnu linna juhtivate sakslaste üle, kuid seoses revolutsiooniliste sündmustega jäi kohalike valimistega seotud liikumine tagaplaanile ning seltsi ruumides asuti tegelema üleriigilise poliitikaga.⁴⁴ Mihkelson kirjutab, et „kõik suuremad rahvakoosolekud said ära peetud Valguse saalis, mis iga koosoleku ajal tungil rahvast täis oli, nii et hiljemalt tulejad enam sisse ei pääsenud. Selleaegsed kõnelejad olid ja üleüldse juhtivat osa etendasid Voldemar Lüdigi, Georg Hendrikson, J. Sepp ja keegi Tabakin.“⁴⁵

Linnavõimu andmetel toimus iseäranis palju koosolekuid novembris ja detsembris, kusjuures kõned, millega neis üles astuti, olnud tugeva „sotsialistliku varjundiga“.⁴⁶

³⁷ S. Pavlov. Opyt pervoj revoljucii. Rossija 1900–1907. Moskva, 2008, lk. 357–358.

³⁸ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 17. oktoober 1905, lk. 279.

³⁹ Bürgermusse koosoleku otsused; aulakoosoleku otsused. – T. Karjahärm. 1905. aasta Eestis. Massiliikumine ja vägivald maal. Tallinn, 2013, lk. 369–383.

⁴⁰ M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus, lk. 124.

⁴¹ Waldhofi tööliste Mihkelsoni mälestused 1905. aasta kohta Pärnus. – RA, EAA, f. 27, n. 1, s. 92, l. 6.

⁴² M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus, lk. 126.

⁴³ Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne. – RA, EAA, f. 3569, n. 1, s. 130, l. 9.

⁴⁴ Voldemar Pätsi mälestuste käsikiri. – RA, EAA, f. 4006, n. 2, s. 7, l. 5.

⁴⁵ Waldhofi tööliste Mihkelsoni mälestused 1905. aasta kohta Pärnus, l. 3.

⁴⁶ Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne, l. 11.

Peterburi sõjaringkonnakohtu prokuratuuri raportis revolutsioonilise liikumise kohta Pärnus on märgitud, et karskusseltsi Valgus ruumides moodustati revolutsiooniline ühendus nimega Rahvakomitee (*narodnyj komitet*). Raporti järgi toimus komitee asutamiskoosolek 3. novembril. Kuigi seaduse järgi tuli kõigist rahvakoosolekutest politseile teada anda, ei olnud korraldajad seda teinud ning kui pristav Hahn koosolekule ilmus, visati ta saalist välja. Aktsiooni eestvedajatena on raportis nimetatud Voldemar Lüdigit ja Itsik Tabakinit.⁴⁷ Lüdigi ja Tabakin olid ühed aktiivsemad võimuvastaste aktsioonide eestvedajad Pärnus 1905. aasta teisel poolel. Mihkel Aitsam iseloomustas Lüdigi sõnadega: „ajalehtede kirjasaatja, keda Pärnu sakslased ristasid „Pärnu punaseks diktaatoriks“. Lüdigi organiseeris 1905. a. koosolekuid, miitinguid ja rongkäike. Oli ka tööliste ajalehe „Võitleja“ tegevtoimetaja.“⁴⁸ Nimelt ilmutas Lüdigi 1905. aasta teisel poolel ka sellist väljaannet, kuid seda sai ilmuda vaid paar numbrit. Kui Lüdigi oli kohalik, siis Tabakin oli Pärnusse saabunud 1905. aastal. Voldemar Pätsi sõnul oli Tabakin nimetanud ennast sotsiaal-revolutsionääriks (esseeriks) ning kuulutanud, et teda oli volitatud Pärnus revolutsiooni tegema. Päts kirjutas ka, et ta ei saanud küll aru, kelle poolt.⁴⁹ Mihkelson nimetas Tabakinit üheks põhiliseks sõnavõttutega ülesastujaks Valguses.⁵⁰ Pärnu pristavi Hahni abilise Kohver nimetas oma tunnistuses uurimisorganitele, et Rahvakomitee liikmeks oli lisaks Voldemar Lüdigile, Itsik Tabakinile, Aleksander Seppale, Tõnis Nõmmsale ja mitmetele teistele ka gümnaasiumiõpilaste ringi juhtinud Jüri Vilms.⁵¹

Prokuratuuri raporti järgi leidsid novembris peaaegu igapäevaselt Valguse seltsi saalis aset koosolekud, kus kõlasid revolutsioonilised, rahvast allumatusale kutsuvad kõned. Ühel sellistest koosolekutest olid Itsik Tabakin ja Aleksander Sepp teinud ettepaneku kohalikest sõjaväevõimudelt relvad röövida ja rahva patrullid nendega varustada. Koosolekutel oli kõneldud, et tuleb keelata sõjaväerongide läbisõit Pärnust, ning kui seda võimude poolt ei tehta, siis üleüldse peatada rongiliiklus läbi Pärnu. Sealjuures oli Lüdigi levitanud linna peal VSDTP Tartu grupi poolt välja antud brošüüri, mis sisaldas revolutsioonilisi laule, ning lasknud trükikida teadaandeid, millele oli alla kirjutatud „VSDTP Riia komitee Pärnu osakond“.

Siinkohal jääb küsimuseks, kas selline VSDTP organisatsiooni kaasatud Pärnu osakond oli tõepoolest välja kujunenud või lähtus selline nimetus pelgalt Lüdigi ja mõne mõttekaaslase initsiatiivist. Kui novembri lõpuks Tartusse planeeritud rahvaasemike koosolekule Valguses Pärnu delegaate valiti, siis otsustati toetada radikaalsemat programmi, mida sotsiaaldemokraatlikus ajalehes Uudised oli tutvustanud Peeter Speek.⁵² Kes olid valijad ja kui suurt osa elanikkonnast nad esindasid, on omaette küsimus.

Prokuratuuri raporti versiooni järgi algasid just nimelt Valguse kõnekoosolekute ja levitatud brošüüride mõjul linnas korratud. 8. novembril ajasid vabrikutöölised Tallinnast Pärnusse tulnud külalispastori Elisier Hahni teenistuse ajal Eliisabeti kirikust minema.⁵³ Intsidend on tähelepanuväärne, sest erinevalt Lätist, kus jumalateenistuste segamised olid 1905. aastal sagedasemad,⁵⁴ Eestis selliseid juhtumeid üldiselt ei esinenud. Sündmuse lähemal vaatlusel ilmneb, et see oli pigem olmelistest põhjustest kui poliitilistest eesmärkidest kantud tegu. Nimelt olid pastor Hahni õhtused jutlused populaarsed naiste hulgas ning tööliselid olid vihas-

⁴⁷ Peterburi Sõjaringkonna kohtu prokuratuuri aruanne revolutsiooniliste sündmuste kohta Pärnus. 5. mai 1909. – Revoljucija 1905–1907 gg. v. Ėstonii, lk. 414.

⁴⁸ M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis, lk. 275.

⁴⁹ Voldemar Pätsi mälestuste käsikiri. – RA, EAA, f. 4006, n. 2, s. 7, l. 10.

⁵⁰ Waldhofi tööliste Mihkelsoni mälestused 1905. aasta kohta Pärnus. – RA, EAA, f. 27, n. 1, s. 92, l. 3.

⁵¹ Peterburi Sõjaringkonna kohtu prokuratuuri aruanne revolutsiooniliste sündmuste kohta Pärnus. 5. mai 1909. – Revoljucija 1905–1907 gg. v. Ėstonii, lk. 417.

⁵² Sealsamas, lk. 416.

⁵³ Sealsamas, lk. 414–415.

⁵⁴ D. Bleiere, I. Butulis, I. Feldmanis, A. Stranga, A. Zunda. History of Latvia: the 20th Century. Riga, 2006, lk. 66–67.

tanud, et nende naised on hakanud õhtuti kirikus käima ja neid kodus ei oota. Mihkel Aitsam iseloomustas tekkinud olukorda sellisena, et „mehed tulid õhtul koju ja lootsid sooja süüa saada, aga naised käisid aina palvetundides“.⁵⁵

Mihkelson kirjutas, et kui Waldhofi töölised lõunavaheajal tekkinud olukorra üle aru pidasid, siis „üks remondilukksepp piipu vastu värava planku tühjaks lüües ütles: papp kotti, mis peale kõik naerdes väravast sisse läksid“. Kui Mihkelson hakkas õhtul vabrikust ära minema, ootasid töölised värava juures kavatsusega kiriku poole minna. „Et keegi ära ei saaks minna, sai valve iga teeharu peale ette pandud. Kui kõik päevane vahetus väljas oli, umbes 1000 meest, sai kõva kord maksma pandud, et kes teepeal püüab ära minna, saab kere peale, mispeale kõik Riia uulitsat mööda linna poole marssisid. Linna pool oli kellegi karjumist kuulda: mäss! Seepeale hakati äride aknaluuksid ja ukse kinni panema. Väheste ajaga oli uulits pime, ainult mõned uulitsa laternad andsid nõrka valgust.“ Mihkelson kirjutas, et kui töölised kiriku ukse lahti tegid ja karjusid „Hurraa! Maha mustsada!“, siis tekkis kirikus paanika ja paljud jooksisid kohe kirikust välja. Kui üks osa inimesi oli peaukse kaudu välja läinud, siis „tormasime kiriku sisse, kus parajasti laulmine käimas oli. Organist oli kõik registrid lahti tõmmanud, püüdsime orelit üle karjuda: Hurra! Maha Mustsada! Järsku lõppes laul otsa, aga papp Haan andis kohe teise laulu (Et kes võib mind hukka mõista, kui Jumal minu poolt). Oli näha, et Haan ei mõtlegi kantslist maha tulla. Et ta kiiremas korras maha tuleks, viskas keegi pudeliga kantslisse. Pudel lendas üle pappi pea kantsli peal seisvale Luteri kujule pähe, kust tüki tagasi kargasid papile pähe, mis peale ta kohe kantslist alla jooksis. Naised hakkasid pealetungimisel meestele kangesti vastu, tagudes lauluraamatutega pähe meestele, mõnigi mees sattus vastamisi oma naisega ja löödi kohe reast välja. Papp läks korda selle rabelemise ajal käärkambrisse pääseda ja ust lukku keerata.“ Kui pristav kümmeakonna kordnikuga kirikusse jõudis ning käärkambrist ukse kõrval avada lasi, oli kirikuõpetaja akna kaudu lahkunud. Intsident oleks võinud areneda tööliste kokkupõrkeks sõjaväega, kes vahejuhtumi tõttu kiriku juurde saadeti, kuid Mihkelsoni sõnul olid töölised enne laiali läinud, kui sõjavägi kohale jõudis.⁵⁶

Sõjaväe abil korra hoidmine muutus võimudele aga järjest keerulisemaks, sest kuigi sõjavägi pidi püsivalt Pärnusse jääma, oli tingituna mujal keisririigis toimunud sündmustest selle kohalolu tunduvalt vähendatud. Pärnu ei saanud olla prioriteet, sest sõjaväe vähesuse üle kurtsid ka võimud suuremates linnades. Novembri lõpus kirjutas Liivimaa kuberner Nikolai Zvegintsev Riias valitseva olukorra kohta siseministrile, et „katastroof on lähedal ja seda võib ära hoida vaid sõjaväge kiiresti juurde saates“.⁵⁷

22. novembril kuulutati keisri ukaasiga Liivimaa kubermangus välja sõjaseisukord.⁵⁸ Samal päeval andis kreisiülem Popov Liivimaa kubernerile teada, et ka Pärnu linna vabatahtlik omakaitse on lõplikult laiali läinud tingituna „kolme rahvuse esindajate eriilmelisest koosseisust“.⁵⁹ Mihkelson meenutas, et Pärnu linn oli omakaitse tarvis kvartaliteks jagatud, kus igas kvartalis pidi olema omakaitse grupp ja selle ülem, kuid kui arutlusele tuli relvade andmise küsimus, siis oli liikumine laiali lagunenu. Tema versiooni järgi arenes sellel teemal peetud koosolek nii, et „tööliste poolt pandi ette kohe kiiremas korras sõjariistad välja anda, et omakaitse kohe võiks tegevusse asuda. Järsku ilmus kõnetooli I gildi kaupmees Ammende ja ütles: kui teie neile inimestele sõjariistad kätte annate, siis kõige enne lasevad nad meid maha. Peale selle üteluse kuulutati koosolek lõpetatuks.“⁶⁰

⁵⁵ M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis, lk. 273.

⁵⁶ Waldhofi tööliste Mihkelsoni mälestused 1905. aasta kohta Pärnus. – RA, EAA, f. 27, n. 1, s. 92, l. 1–3.

⁵⁷ T. Karjahärm, J. Krastõn, A. Tila. – Revoljutsija 1905–1907 godov v Pribaltike, lk. 60.

⁵⁸ T. Karjahärm. Ida ja Lääne vahel. Eesti-Vene suhted 1850–1917. Tallinn, 1998, lk. 110.

⁵⁹ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 22. november 1905. – Revoljucija 1905–1907 gg. v Èstonii, lk. 401.

⁶⁰ Waldhofi tööliste Mihkelsoni mälestused 1905. aasta kohta Pärnus. – RA, EAA, f. 27, n. 1, s. 92, l. 4.

1905. aasta lõpp

Tekkinud olukorda, kus võimudel oli jõudu vähe, ilmestavad detsembri alguse sündmused Pärnus. Teisel kuupäeval arutati Pärnu kohtumajas Voldemar Lüdigi tegevust. Kohtuistungil ajal ilmus Nikolai tänava kohtumaja ette meelevaldus, mis nõudis Lüdigi vabastamist kõigist süüdistustest. Prokuratuuri andmetel oli meelevalduse eestvedaja Tõnis Nõmmits, kelle juhtimisel oli liigutud punase lipuga mööda linna ja lauldud revolutsioonilisi laule.⁶¹ Kui Lüdigi kohtumajast välja astus (asja arutamine oli uuele kuupäevale lükatud), siis sulgesid meelevaldajad omavoliliselt postkontori, nõudsid raudteejaamas, et sõjaväeronge enam Pärnust läbi ei lastaks, ning politseijaoskonnas, et alkoholi müüvad asutused kinni pandaks.⁶² Kokkupõrkeni politseiga viis peamiselt naiste osavõtul toimunud meelevaldus 9. detsembril. Meelevaldajad olid segastel asjaoludel pristavil kividega visanud, misjärel viimane raekotta põgenes. Meelevaldajad läksid talle sinna järele ja töid ta majast välja.⁶³ Voldemar Pätsi versiooni järgi olevat pristav põgenenud linnapea kabinetis seinakappi, kust naised ta üles leidsid, kotti toppisid ning hiljem jõe ääres vabaks lasksid.⁶⁴ Prokuratuuri raportis esitatud versiooni järgi pääses pristav vabaks ühel Pärnu väljakul, kui sinna ilmus relvastatud sõjaväelasi ning meelevaldajad neid nähes minema jooksid.⁶⁵ Samal päeval saabus Pärnusse rongiga nekruteid, keda Tõnis Nõmmits läks vaksalist õhtusele koosolekule kutsuma. Ühe nekruti küsimuse peale, et kes ta selline on, oli Nõmmits vastanud, et ta on sotsiaaldemokraat. Koosolek toimus kohaliku gümnaasiumi saalis ning järgmisel päeval ilmus 355 nekrutist kogunemispunkti kõigest 20 nekrutit ning umbes viiesajast inimesest koosnev rahvahulk. Nende juuresolekul andis üks nekrutitest ohvitserile paberi, millel olid nõudmised sõdurite elu parandamiseks. Samal päeval märkas rahvahulk Pärnu raudteejaamas alkoholivaguni saabumist ning asus viina ja õlut riisuma. Linna peale ilmusid Rahvakomitee teadaanded selle kohta, et politsei on lõpetanud oma kohustuste edasise täitmise ning Rahvakomitee võtab enda õlule politsei ülesanded. Linna peal liikusid inimesed, kes kutsusid üles riigimakse mitte tasuma.⁶⁶

Võimude jaoks oli olukord väljaspool Pärnut muutunud aga veelgi kriitilisemaks. 11. detsembril olid Tallinnast välja liikunud salgad, kes suundusid mõisaid rüüstama. Pärnu maakonda jõudsid nad 15. detsembril.⁶⁷ Lätis võtsid ülestõusnud enda kontrolli alla linna, kokkupõrgetes võimuesindajatega osales tuhandeid inimesi. Läti 20. sajandi ajaloo üldkäsitluses on mainitud üht tähelepanuväärset seika seoses Pärnuga. Nimelt on kirjutatud, et kui Pärnu-Ruhja raudteeliini oli detsembri esimesel poolel ülestõusnute kontrolli all, siis lätlaste võitlussalk „planeeris rünnata Pärnu linna koostöös Eesti revolutsionääridega“.⁶⁸ Niisuguse plaani kohta oli andmeid ka Pärnu kreisiülemal. Popov kinnitas 20. detsembril, et Ruhjast pärit relvastatud salk, mis koosnes sadadest lätlasest, oli raudteed pidi saanud Voltveti ning olnud seejärel valiku ees, kas suunduda Pärnu peale või mitte. Popov ei maini küll konkreetseid nimesid, kuid kirjutab, et lätlaste juurde Mõisakülla ja Voltveti sõitsid „kohalikud Pärnu revolutsionäärid“, kes kutsusid neid Pärnusse, et üheskoos kohalikele võimudelt

⁶¹ Peterburi Sõjaringkonna kohtu prokuratuuri aruanne revolutsiooniliste sündmuste kohta Pärnus. 5. mai 1909. Revoljucija 1905–1907 gg. v Estonii, lk. 415.

⁶² Pärnu linnavõimu 1905. aasta koondaruanne. – RA, EAA, f. 3569, n. 1, s. 130, l. 11.

⁶³ Peterburi Sõjaringkonna kohtu prokuratuuri aruanne revolutsiooniliste sündmuste kohta Pärnus. 5. mai 1909, lk. 415.

⁶⁴ Voldemar Pätsi mälestused. 1905. aasta Eestis. Mälestused. Tallinn, 2016, lk. 102.

⁶⁵ Peterburi Sõjaringkonna kohtu prokuratuuri aruanne revolutsiooniliste sündmuste kohta Pärnus. 5. mai 1909, lk. 415.

⁶⁶ Peterburi Sõjaringkonna kohtu prokuratuuri aruanne revolutsiooniliste sündmuste kohta Pärnus. 5. mai 1909, lk. 416–417.

⁶⁷ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile – 20. detsember 1905. – Revoljucija 1905–1907 gg. v Estonii. Sbornik dokumentov i materialov. Tallinn, 1955, lk. 405.

⁶⁸ D. Bleiere, I. Butulis, I. Feldmanis, A. Stranga, A. Zunda. History of Latvia: the 20th Century, lk. 69.

relvad röövida. Popovile teadmata põhjustel ei asunud plaani ellu viima, kuid mõningatel Läti revolutsionääridel olnud neil päevil siiski „õnnestunud külastada meie linna“.⁶⁹ 1907. aasta süüdistusaktis neil päevil aset leidnud sündmuste kohta seisab, et see, kes 12. detsembril oli Pärnust Mõisakülla sõitnud, oli Tabakin. Seal esitas kohalik Jaan Sihver raudteejaamas „Pärnu sotsiaaldemokraatliku komitee esindaja Lüdigi“ poolt allkirjastatud nõudmise saata rong Ruhjasse ja sealt tagasi Pärnusse. Järgmisel päeval nõudis Sihver uuesti enda käsutusse rongi ning seekord „Ruhja sotsiaaldemokraatliku komitee“ nimel selleks, et „transportida sõjaväge“.⁷⁰ Samal päeval saabusidki võitlussalga liikmed Voltveti. Pärnu vallutamise plaani ei asunud aga kunagi ellu viima.

Juba 1905. aasta novembrist oli keisririigi kõrgemal poliitilisel tasandil arutatud sõjaväelastest moodustatud karistussalkade saatmist Balti kubermangudesse. Selle küsimusega tegelesid teiste hulgas siseminister Pjotr Durnovo, peaminister Sergei Witte ja keiser Nikolai II. Keskväimu saadetud karistussalgad saabusid Eesti alale detsembri lõpus. Karistussalgad said juhised tegutseda karmikäeliselt ning volitused mõista inimesi kiirkorras surma. Sealjuures olid karistussalkade saabumise ajaks mõisate rüüstamise tegelikud süüdlased enamasti juba lahkunud ning karistussalkade vägivalla ohvriks langesid lihtsalt kohalikud elanikud. Erinevatest väeliikidest kokku pandud salgad põletasid talusid, hukkasid sadu inimesi, viisid läbi avalikke peksmisi ning veel sadu inimesi saadeti asumisele.⁷¹

Laiemas plaanis töid detsembrikuised repressioonid kaasa kätte võidetud poliitiliste vabaduste ja kodanikuõiguste piiramise. Toimus ulatuslikke arreteerimisi, paljud potentsiaalsed arreteeritavad põgenesid välismaale. Teiste hulgas põgenes ka Tallinna abilinnapea Konstantin Päts koos Jaan Teemantiga, tehes 1905. aasta detsembris vahepeatuse Pärnus. Voldemar Pätsi mälestuste järgi oli ta koos venna Konstantini ja Jaan Teemantiga varjanud end vanematekodus pöranda all, kui neid sinna ametivõimude poolt otsima tuldi.⁷² Mihkel Aitsami andmetel hukkamisi sel ajal Pärnus ei toimunud,⁷³ kuid linnas arreteeriti detsembri lõpus ja jaanuari alguses üle 90 inimese ning Pärnus toimuv võeti uuesti võimude kontrolli alla.⁷⁴ Valguse seltsi tegevus peatati, Voldemar Lüdigi põgenes välismaale,⁷⁵ Itsik Tabakini edasise saatuse kohta autoril täpsemad andmed puuduvad.

⁶⁹ Kreisiülem Popovi raport Liivimaa kubernerile. 20. detsember 1905, lk. 405.

⁷⁰ Süüdistusakt Mõisaküla sündmuste kohta. 29. detsember 1907. – Revoljucija 1905–1907 gg. v Ëstonii, lk. 412–413.

⁷¹ T. Karjahärm. Ida ja Lääne vahel. Eesti-Vene suhted 1850–1917, lk. 111–117.

⁷² Voldemar Pätsi mälestuste käsikiri. – RA, EAA, f. 4006, n. 2, s. 7, l. 12.

⁷³ M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis, lk. 274.

⁷⁴ Eesti NSV ajalugu II, lk. 418.

⁷⁵ M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis, lk. 275, 401.